

POLITICKÉ A NÁBOŽENSKÉ AKTUALIZACE HUSITSTVÍ V ČESKÝCH KRONIKÁCH NA ROZHRANÍ STŘEDOVĚKU A NOVOVĚKU

PETR ČORNEJ

Political and religious updating of Hussitism in the Bohemian chronicles at the turn of Middle Ages and the Modern Period:

The study compares the views of the Hussite period in the chronicler's works written down in Latin by the direct actors in events (Vavřinec of Březová, senior of the Taborite church Nicholas of Pelhřimov) and in the Czech-language chronicles created and issued in the second quarter of the 16th century in print (the texts of Martin Kuthen, Bohuslav Bílejovský and Václav Hájek of Libočany). Besides the same moments in the works of the Utraquist authors (emphasis of the importance of Hussitism for the history of mankind in its journey for redemption, Czech messianism), it also notices the differences, especially the tendencies to the fictionalization of the events and fears of the disintegration of church unity (threatened by the appearance of Luther's reformation and the radicalization of Bohemian Utraquism) on the pages of the printed texts.

Key words: Chronicle, history, Hussitism, Utraquism, Compactates, Early Modern Period, Middle Ages

„Rozdíl kronik jest od zákonu Božieho takový [...], že zákon božie jest věc jistá, svatými lidmi spevněná, nemajíc proti sobě žádné miety odpory, ale kroniky nejsou tak jistá věc, [...] neb kroniky jsou jako básně [...]"¹ Slova, kterými mistr Pavel Židek

1 M. Pavla Židka *Spravovna*, Zdeněk Václav Tobolka (ed.), Praha 1908, s. 78. Židkova biografická data zpřesnila Alena HADRAVOVÁ, *Pavel Židek a jeho encyklopedie Liber viginti arcium (Kniha dvacatera umění)*, in: *Kniha dvacatera umění mistra Pavla Židka. Část přírodovědná*, Alena Hadravová (ed.), Praha 2008, s. 11–21 (zvláště s. 11–12). V předchozí edici se badatelka přidržela ještě Židkova narození roku 1413, avšak záhy objevila, že byl ve skutečnosti o sedm až osm let mladší. EADEM, *Předmluva*, in: Paulerinus (Pavel Židek), *Liber viginti arcium (ff. 185ra–190 rb)*, Alena Hadravová (ed.), Praha 1997, s. VII. Další důvody uvádí Anežka VIDMANOVÁ, *Poznámky k životopisu M. Pavla z Prahy, řečeného Židek*, in: Klára Benešová – Jan Chlábec (edd.), *V zasetí středověkého obrazu. Kniha studií k jubileu Karla Stejskala*, Praha 2011, s. 164–170. Podobně Jiří MATL, *Dva osudy v jednom? Osud největší encyklopedie českého středověku Liber viginti arcium a příběh jejího autora Pavla Židka*

roku 1470 na foliích proslulé *Spravovny* definoval nedokonalost každého historiografického díla a jimiž o půl tisíciletí v podstatě předešel mínění postmoderny, ještě více vyniknou, uvědomíme-li si význam staročeského pojmu *báseň*. Ten v tehdejší češtině (ale i v praslovanštině, staroslověnštině i v jiných jazycích) neoznačoval veršované literární dílo lyrického ladění, nýbrž smyšlenku, pohádku či báchorku.² Skutečnou, úplnou, absolutní pravdu o minulosti zná výhradně Bůh, jenž její podstatu sdělil lidstvu prostřednictvím Písma svatého. Člověk, omezený svými nedostatečnými schopnostmi, minulé děje v celistvosti nikdy neuchopí, ani nepochopí. Vždy je, ať už bezděčně nebo záměrně, vykládá nepřesně. Domyslíme-li Židkův citát do důsledku, nemá vlastně smysl zkoumat pramennou hodnotu kronikářských textů, poněvadž se pravdy stejně nedobereme. Toto rigidní stanovisko, fakticky popírající podstatu historikovy profese, však nesdílím. Ač nevyznávám postmoderní noetickou skepsi a kritiku pramenů provádím, hyperbolicky řečeno, vždy a všude,³ tentokrát se ale přece jen přidržím intence Židko-

aneb Když si to s někým rozházet, tak s každým..., in: Acta historica Universitatis Silesianae Opaviensis 4/2011 (Osobnosti na křižovatce dějin), s. 77–91, zvláště s. 80. Z novější literatury k Židkovi například František ŠMAHEL, *Praha minulosti a současnosti očima Pavla Židka*, in: Kateřina Jiřová – Olga Fejtová (edd.), *V komnatách paláců – v ulicích měst*. Sborník příspěvků věnovaných Václavu Ledvinkovi k šedesátým narozeninám, Praha 2007, s. 79–86; IDEM, *Co bylo před stvořením světa? Nablédnutí do kosmologických záhad českého pozdního středověku*, in: Kristina Kaiserová (ed.), *Nardi aristae*. Sborník k sedmdesátým narozeninám Ivana Martinovského, Ústí nad Labem 2007, s. 11–21.

- 2 Josef JUNGSMANN, *Slovník česko – německý. Díl I. A – J*, Praha 1835, s. 74; Jan GEBAUER, *Slovník staročeský. Díl I [A – J]*, Praha 1970², s. 28; František ŠIMEK, *Slovníček staré češtiny*, Praha 1947, s. 27; Jaromír BĚLIČ – Adolf KAMIŠ – Karel KUČERA (edd.), *Malý staročeský slovník*, Praha 1978, s. 16; Václav MACHEK, *Etymologický slovník jazyka českého*, Praha 1968², s. 47; *Słownik prasłowiański. Tom I. A – B*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1974, s. 193; *Slovník jazyka staroslověnského – Lexicon linguae palaeoslovenicae I*, Praha 1966, s. 70; *Etymologický slovník jazyka staroslověnského*, Praha 1989, s. 57.
- 3 Svůj názor na postmoderní kritiku historiografie a historiků jsem vysvětlil ve dvou statích. Viz Petr ČORNEJ, *Věčný problém: Jak psát dějiny?*, in: O psaní dějin. Teoretické a metodologické problémy literární historiografie, Kateřina Bláhová – Ondřej Sládek (edd.), Praha 2007, s. 15–40; IDEM, *White nezměnil dějiny, ale pohled na ně*, in: Hayden White, *Metahistorie*. Historická imaginace v Evropě devatenáctého století, Brno 2011, s. 575–600. Následoval jsem tak fundovanou kritiku, s níž (mimo jiné polemicky vůči Whiteovi i Dušanu Treštíkoví) vystoupil Lubomír DOLEŽEL, *Fikční a historický narativ: setkání s postmoderní výzvou*, Česká literatura 50, 2002, s. 341–370; IDEM, *Fikce a historie v období postmoderny*,

vy věty. Tradiční empiricko – kritický přístup, založený na zkoumání detailu, tu ponechávám v pozadí a pozornost úmyslně zaměřuji na otázku koncepční povahy. Zajímá mě, zda a jak husitská historiografie, ukotvená v tradičním křesťanském teleologickém chápání dějin, ovlivnila autory tří významných českých kronik, publikovaných tiskem v letech 1537 – 1541.

Takto definovaný problém má svou logiku, byť se kroniky zrozené v období revolučního husitství a v široce chápaném věku poděbradském, který vymezují roky 1437 – 1471, od prací kronikářů druhé čtvrtiny 16. století v několika ohledech výrazně liší. Historiografické texty husitské doby se vesměs věnují vlastní současnosti ve snaze vydat svědectví o událostech, jež autoři oprávněně považovali za převratné.⁴ Stručně řečeno - po výbuchu husitské revoluce již nic nebylo jako dříve. Podíváme-li se, byť jen zběžně do kroniky Vavřince z Březové,⁵ kroniky takzvaného Starého kolegiáta pražského,⁶ prvních čtyř vrstev *Starých letopisů*⁷ a jejich východočeské větve⁸ i na materiálově koncepční spis seniora tábořské

Praha 2008; IDEM, *Heterocosmica II. Fikční světy postmoderní české prózy*, Praha 2014, zvl. s. 120–149.

- 4 K charakteristice historiografie husitského období přehledně Marie BLÁHOVÁ, *Česká historiografie v husitské revoluci*, in: Jaroslav Pánek – Miloslav Polívka – Noemi Rejchrtová (edd.), *Husitství – Reformace – Renesance II. Sborník k 60. narozeninám Františka Šmahele*, Praha 1994, s. 439–448; EADEM, *Staročeská kronika tak řečeného Dalimila v kontextu středověké historiografie latinského kulturního okruhu a její pramenná hodnota*, Praha 1995, s. 145–161; Petr ČORNEJ, *Rozhled, názory a postoje husitské inteligence v zrcadle dějepisectví 15. století*, Praha 1986, s. 10–43; Petr ČORNEJ – Milena BARTLOVÁ, *Velké dějiny země Koruny české VI. 1437–1526*, Praha – Litomyšl 2007, s. 339–356.
- 5 *Vavřince z Březové Kronika husitská*, FRB V, Josef Emler – Jan Gebauer – Jaroslav Goll (edd.), Praha 1893, s. 327–534.
- 6 *Kronika starého kollegiata Pražského*, FRB VII, Praha, s. d., s. 25–39.
- 7 *Staré letopisy české (Texty nejstarší vrstvy)*, Alena M. Černá – Petr Čornej – Markéta Klosová (edd.), Praha 2003 (=FRB. Series nova, tomus II.); *text E Starých letopisů českých* (dále jen SLČ), Národní knihovna ČR, XIX C 21, fol. 49r–117r (druhá vrstva); *Staré letopisy české z vratislavského rukopisu*, František Šimek (ed.), Praha 1937, s. 72–104, 106–111 (třetí, zde ovšem porušená vrstva). Čtvrtou vrstvu obsahuje například text *P SLČ*, Knihovna Národního muzea, V E 24, fol. 149v–157r, respektive *text P' SLČ*, Knihovna Biskupství litoměřického, B I F 54, fol. 147r–154r.
- 8 *Text B SLČ*, Knihovna Národního muzea, II F 8, fol. 192r–207r; *text b SLČ*, Národní knihovna ČR, XIX C 21, fol. 117r–138v; *text S¹*, Knihovna Národního muzea, V E 43, fol. 36r–117r. Z novější literatury k východočeským letopisům zejména Alena M. ČERNÁ, *Le-*

církve Mikuláše z Pelhřimova,⁹ snadno je začleníme pod shrnující, byť poněkud ahistorický termín *Zeitgeschichte*. Dominujícím jazykem těchto prací je, pochopitelně kromě naprosté většiny textů Starých letopisů, latina, doklad, že se tvůrci obraceli ke vzdělanému domácímu, eventuálně zahraničnímu čtenáři ve snaze jej oslovit i přesvědčit o závaznosti husitského programu.

Naproti tomu Kuthenova *Kronika o založení země české* (1539),¹⁰ Hájkova *Kronika česká* (1541)¹¹ a stejnojmenná práce Bohuslava Bílejovského (1537)¹² objímají české dějiny od pohanských, respektive křesťanských počátků až na práh vlastní současnosti. Kuthenovo a Hájkovo dílo naplňuje Židkovu definici *kroniky zvláštní* (my bychom spíše užíli pojem *speciální*), konkrétně zemské či státní,¹³ zatímco Bílejovský, jenž svůj text dokončil již roku 1532, se programově omezil na církevní a náboženské dějiny s aktuálním cílem ovlivnit dlouhou i vášnivou diskusi o podobě a směřování kališnické církve, respektive o jejích vztazích k jiným konfesím. V uvedených pracích není široce chápáné husitské období výhradním předmětem zájmu, přesto mu všichni tři kronikáři poskytli rozsáhlý prostor. U katolíka Hájka zaujímá 17% a v případě utrakvisty Kuthena zhruba 35% textu, u Bílejovského pak prostupuje celým dílem. O postavení husitství jako stěžejní etapy českých dějin tudíž nemůže být pochyb. Volba češtiny,

topis na cestě ke kronice. Počátky beletrizace analistického textu, SMB 4, 2012, s. 259–270; EADEM, “B” *texty Starých letopisů českých*, HT 18, 2013, s. 37–67.

- 9 *Cronica causam sacerdotum Thaboriensium continens et magistrorum Pragensium ejusdem impugnationes*, in: *Geschichtschreiber der husitischen Bewegung in Böhmen II* (Fontes rerum Austriacarum, Erste Abtheilung, Scriptores, VI. Band), Constantin Höfler (ed.), Wien 1865, s. 475–822.
- 10 Martin KUTHEN ZE ŠPRINSBERKA, *Kronika o založení země české a prvních obyvatelích jejíh*, Praha [Pavel Severin z Kapí Hory] 1539.
- 11 Václav HÁJEK Z LIBOČAN, *Kronika česká*, Praha [Jan Severin mladší – Ondřej Kubeš ze Žípů] 1541. Naposledy dílo v plném rozsahu zpřístupnilo (možná až příliš) moderní vydání pořizené péčí Jana Linky v nakladatelství Academia, Praha 2013.
- 12 Bohuslav BÍLEJOVSKÝ, *Kronika česká*, Norimberk [Václav z Ústí] 1537. Dále odkazují na moderní vydání *Bohuslava Bílejovského Kronika česká*, Ota Halama (ed.), Praha 2011.
- 13 Židek rozlišoval „obecní kroniku“, věnovanou činům císařů a papežů. „těch hlav velikých, které všechen svět řídí a spravují“, zatímco „zvláštní kronika“ se zaměřuje „toliko na jedno království, totižto na české toliko, neb na uherské neb franské nebo anglické [...]“ Viz *M. Pavla Židka Spravovna*, s. 78.

od přelomu 15. – 16. století úředního jazyka zemských institucí,¹⁴ pak prozrazuje programovou orientaci na co nejširší vrstvy etnicky české (převážně nekatolické) společnosti, jež měla prostřednictvím knihtisku obdržet relativně úplně vyprávění svých dějin z pera domácích autorů.

Aktuálnost tohoto počínu byla nepochybná.¹⁵ Konáčův volný překlad díla *Historia Bohemica* Aeneas Silvia Piccolominiho,¹⁶ zahrnujícího dějiny země od pohanských dob k volbě Jiřího z Poděbrad 2. března 1458, vyšel roku 1510,¹⁷ tedy ještě před nástupem luterské reformace, pronikavou radikalizací utrakvismu a posílenou prestiží jednoty bratrské.¹⁸ Práce napsaná z katolického hlediska a ostře kritická vůči husitství a husitům však většinu české společnosti uspokojit nemohla. Tuto skutečnost si uvědomil i kališník Konáč, jehož k vydání zjevně motivovala vidina ekonomického profitu, neboť tištěná, česky psaná kniha, obsahující souvislé i čtenářsky atraktivní vylíčení české minulosti, na domácím trhu chyběla. Proto Piccolominiho antihusitské hroty alespoň na některých místech, ač nikoliv důsledně, otupil. V porovnání s ním formuloval Mar-

14 Josef MACEK, *Jagellonský věk v českých zemích (1471 – 1526)*. 4. *Venkovský lid. Národnostní otázka*, Praha 1999, s. 172–173; P. ČORNEJ – M. BARTLOVÁ, *Velké dějiny*, s. 487–488.

15 Přehledně k tomu Mirjam BOHATCOVÁ a kol., *Česká kniha v proměnách staletí*, Praha 1990, s. 177–180.

16 Moderní kritické vydání textu, napsaného roku 1458, je nyní dostupné i s paralelním německým překladem. Viz AENEAS SILVIUS PICCOLOMINI, *Historia Bohemica. Band 1: Historisch – kritische Ausgabe des lateinischen Textes* (Bausteine zur slavischen Philologie und Kulturgeschichte. Neue Folge. Reihe B: Editionen. Band 20, 1). Besorgt Joseph Hejnic mit einer deutschen Übersetzung von Eugen Udolph, Köln – Weimar – Wien 2005.

17 Eneas SILVIUS, *Česká kronika [Czeska kronyka]*, Praha (U Mikuláše Konáče z Hodiškova) 1510. K povaze Konáčova překladu blíže Milan KOPECKÝ, *Literární dílo Mikuláše Konáče z Hodiškova. Příspěvky k dějinám české literatury v období renesance*, Praha 1962, s. 84–107; František ŠMAHEL, *Enea Silvio Piccolomini a jeho Historie česká*, in: Aeneas Silvii *Historia Bohemica / Enea Silvio, Historie české*, edd. a překlad Dana Martínková – Alena Hadravová – Jiří Matl, Praha 1998, s. XLIII–XLIV; Josef HEJNIC – Hans ROTHE, *Einführung*, in: Aeneas Silvius Piccolomini, *Historia Bohemica, Band 1*, s. 0212; Eduardo FERNÁNDEZ COUCEIRO, *Český utrakvistický humanismus v literárním díle Mikuláše Konáče z Hodiškova*, Praha 2011, s. 35–47.

18 K dobovým náboženským poměrům například Winfried EBERHARD, *Konfessionsbildung und Stände in Böhmen 1478 – 1530*, München – Wien 1981; Josef MACEK, *Víra a zbožnost jagellonského věku*, Praha 2001.

tin Kuthen svůj cíl, umocněný nesouhlasem národně cítícího utrakvisty¹⁹ s interpretací českých dějin v textech zahraničních katolických autorů, zcela jednoznačně: „*Ač potom též Eneas Sylvius a Antoninus Sabellikus vybravše něco z domácích spisův, což se jim libilo, o národu českém vypsalí. Ale pravda-li jest, což píší, to já těm, kteříž takové jich knihy čítají, k rozjímání spravedlivému připouštím; neb věc jest všem vědomá, že časův předešlých jak mnoho úhlavních nepřátel země tato pro víru jest měla, tak jeden každý z nich, což mohl, na potupu a lebkost národu českého spisoval. Kdež z toho pošlo, že v některých kronikách, zvláště od cizozemcův psaných, nás za zbovadilý národ a božského i přirozeného zákona nemající pokládají.*“²⁰

Navzdory vznešeně znějícím proklamacím, však Kuthen nezapomínal ani na komerční hledisko. Své kompilativní dílko, založené především na výtažích z Pulkavovy *Kroniky české a Starých letopisů*,²¹ sepsal z podnětu knihtiskaře Pavla Severina za pouhý měsíc, pravděpodobně jako doprovodný text k dřevorezovým medailonům dvaapadesáti českých panovníků (včetně kněžny Libuše) a pěti dalších osob.²² O atraktivní knížku, spojující vynikající ilustrace se stručným podáním českých dějin,²³ vzplál ještě před distribucí právní spor mezi knihtiskařem a spisovatelem o počet autorských výtisků, jimiž se tehdy (stejně jako v naší současnosti) běžně kompenzovalo finanční krytí.²⁴ Není divu, neboť analogicky koncipované publikace slaví obchodní úspěchy dodnes. Kuthenova *Kronika*, pyšníci se enormně vysokým nákladem 600 kusů,

19 Kronikář je podle jeho mínění povinen psát u vědomí „přirozené lásky a náchylnosti, kterouž jeden každý k národu svému obzvláštní míti a zachovávatí má [...]“ M. KUTHEN, *Kronika*, fol. A3a.

20 Ibidem, fol. A2b.

21 To doložil už Josef Vítězslav ŠIMÁK, *O kronice Martina Kuthena ze Šprinsberka (Příspěvek k dějinám českého dějepiscectví)*, Časopis Musea Království českého 88, 1914, s. 389–404.

22 Petr VOIT, *Český knihtisk mezi pozdní gotikou a renesancí I. Severinsko – kosořská dynastie 1488 – 1557*, Praha 2013, s. 313. Seznam všech medailonů, jež představují zlom v dějinách českého knižního portrétu, a jejich reprodukce na s. 41–42, 316–322.

23 Petr VOIT, *Česká a německá reformace v ilustraci české knihy první poloviny 16. století*, in: Kateřina Horníčková – Michal Šroněk (edd.), *In puncto religionis. Konfesní dimenze předbělohorské kultury Čech a Moravy*, Praha 2013, zvláště s. 148–149.

24 Podrobně o podstatě sporu P. VOIT, *Český knihtisk*, s. 314.

vyšla dříve než dlouho chystaný Hájkův opus, jemuž mohla konkurovat pouze v komerční rovině.²⁵

I když oba texty naplňovaly široký dobový výměr pojmu kronika,²⁶ rozdíl mezi nimi je očividný. Kuthenova publikace primárně sloužila jako stručný přehled českých dějin, periodizovaný na principu vlády jednotlivých panovníků. To zdůraznil sám autor, když s odvoláním na „Tucydyda, historika řeckého,“ uvedl, že každá kronika „*jest poklad obecní, kterýž vždycky před rukama býti má.*“²⁷ Naproti tomu Hájek nepsal příručku, nýbrž mimořádně rozměrnou knihu, detailně líčící rok po roce historii české země s cílem vytěžit všechny dostupné zdroje a sdělnou, přitažlivou formou petrifikovat prezentovaný obraz minulosti.²⁸ Tomuto cíli odpovídal výjimečný náklad zhruba ve výši jednoho tisíce exemplářů i náročnost podniku, který do té chvíle neměl v historii českého knihtisku obdobu.²⁹ Nedostatek financí a namáhavost tiskařské práce zároveň vysvětlují, proč české prostředí nepřistoupilo k vydání díla, jež by pokrývalo celé české dějiny, už dříve, i když vhodné texty mělo k dispozici.³⁰ Snadno dostupné, jak ostatně naznačuje Kuthenův případ, byly tehdy kodexy obsahující Pulkavovu *Kroniku českou*, na níž v podstatě kontinuálně navazovala analistická *Cronica Bohemorum* a dále různé redakce *Starých letopisů*, dovedené ne-

25 O vyhoceném ideovém střetu mezi oběma díly nelze mluvit (důvody uvádím níže), i když starší badání v tomto smyslu jejich působení interpretovalo. Výrazně například František Mičálek BARTOŠ, *Knihy a zápisy*, Praha 1948, s. 111–117.

26 Milan KOPECKÝ, >>Kronika<< a >>historie<< jako literární žánry epochy renesance, SPFFBU, D 27, 1980, s. 51–60.

27 M. KUTHEN, *Kronika*, fol. A3a.

28 „[...] tu sem práci, s povolením pánuov souducov zemských, Jich Milostí, na se vzal, pustiv se jako bez vesla na moře. Však s radú a pomocí jich shromáždív knih a kronik nemalý počet [...], a tím shromážděním věcí pravých tato vlast naše česká aby zvelebens byla [...]“ V. HÁJEK Z LIBOČAN, *Kronika česká*, fol. IIIr.

29 P. VOIT, *Český knihtisk*, s. 336–339; 407–408; IDEM, *Hájkova Kronika česká jako dílo českého knihtisku*, in: Václav HÁJEK Z LIBOČAN, *Kronika česká*, Jan Linka (ed.), Praha 2013, s. 1365–1382; Jan LINKA, *Kronika česká jako obhajoba řádu*, ibidem, zvláště s. 1383–1401.

30 Pro srovnání s evropskou situací je zajímavá materiálová práce, kterou sepsala Anna-Dorothee VON DEN BRINCKEN, *Die Rezeption mittlerealterlicher Historiographie durch den Inkunabeldruck*, in: Hans Patze (ed.), *Geschichtsschreibung und Geschichtsbewusstsein im späten Mittelalter (Vorträge und Forschungen)*, Sigmaringen 1987, s. 215–236.

jednou až k roku 1527.³¹ Tímto datem, konkrétně korunovací Ferdinanda Habsburského českým králem, končí své vyprávění i Kuthen s Hájkem.³² Monumentální a stylově jednotné Hájkovo dílo myšlenky na vydání takového souboru definitivně pohřbilo.³³

Předmluvy, jež delším kronikářským textům obvykle předcházejí, často zdůrazňují, že četba historických prací plní několik funkcí. Slouží k uspokojení osobní záliby a poskytuje též cenné poznatky o minulosti, především však přispívá ke kultivaci jednotlivce i společnosti, neboť prostřednictvím konkrétních příkladů nabízí poučení o tom, co je dobré a co zlé, čím by se měl člověk řídit a čeho by se měl vyvarovat.³⁴ Tuto edukativní funkci lze sice odvozovat od ciceronovského kréda o historii jako učitelce života, nicméně po celý středověk a raný novověk obsahovala i vyšší významový plán. Poskytovala pestrý vzorník činů vedoucích k zatracení či naopak ke spasení duše, vlastního smyslu pozemského života každého křesťana.³⁵ I kroniky (obdobně jako většina středověké literární produkce) tak ve své podstatě plnily funkci exempla. Tato duchovní, respektive symbolická rovina nevystává z textů vždy explicitně, často zůstává skryta a někdy ji marně hledáme i v prolozích, nejednou opakujících vžitá topoi.³⁶ Její pří-

31 Blíže Petr ČORNEJ, *Původní vrstva Starých letopisů českých*, in: *Staré letopisy české (Texty nejstarší vrstva)*, s. VII–XLIII, zvláště s. XXVI–XXVII.

32 Dosud dochované kodexy obsahující Pulkavovu kroniku a Staré letopisy eviduje Marie BLÁHOVÁ, *Kroniky doby Karla IV.*, in: *Kroniky doby Karla IV.*, Marie Bláhová a kol. (edd.), Praha 1987, s. 577–579.

33 Petr ČORNEJ, *Staré letopisy ve vývoji české pozdně středověké historiografie*, AUC – Philosophica et historica 1, 1988 (*Studia historica XXXII: Problémy dějin historiografie IV*), zvláště s. 47–48.

34 Předmluvy (často propojené s dedikacemi) k jednotlivým významným kronikám české provenience (Kosmas, tak řečený Dalimil, Pulkava a další) zde není možné rozebírat. Jako pars pro toto uvádím alespoň citát z předmluvy k druhé vrstvě Starých letopisů: „A to proto, jestliže ten, ktož tyto knihy čísti bude a nalezne na kterém člověku co dobrého, ctnostného a řádného i poctivého, aby se téhož nadřel a přichopil. Pakli nalezne a shledá na kterém co nepodobného a neřádného a nešlechtného, aby se toho varoval a ostíehal se vši pilnosti.“ *Text F SLČ*, Moravský zemský archiv Brno, G 10/432, pag. 154.

35 Ilustrativní doklady pod heslem *historia* uvádí *Latinitatis mediū aevi lexicon Bohemorum – Slovnik středověké latiny v českých zemích. Tomus V (Casuncula – collando)*, s. 996.

36 V obecné rovině k tomu Ernst Robert CURTIUS, *Evropská literatura a latinský středověk*, Praha 1998, s. 81–82, 98–102, Miloslav ŠVÁB, *Prology a epilogy v české předhusitské literatuře*, Praha 1966, ke kronikám zvláště s. 126, 151–162, 172–182, 195–197, 219–220.

tomnost však umožňuje zjistit, jaký historický význam kronikáři 15. a 16. století husitství přisuzovali.

Víme-li, že středověcí a raně novověcí dějepisci shledávali své poslání v znamenávání událostí, které ilustrovaly platnost božího záměru, eventuálně se snažili objasnit, jak se evidované děje podílejí na předurčené cestě lidstva ke spášení,³⁷ pak nutně obrátíme pozornost k datům, jimiž texty začínají, popřípadě k zjevným periodizačním mezníkům. Monotematicky laděná Vavřincova kronika, koncentrovaná výlučně na husitský zápas, začíná rokem 1414, spis Mikuláš z Pelhřimova pak rokem 1415. V obou případech je patrné, že autoři pokládali obnovu přijímání pod obojí způsobou, respektive Husovu mučednickou smrt za dějinný zlom, který křesťanstvu poskytl příležitost vrátit se k ideálům apoštolské církve a nastoupit závaznou pouť ke spáse.³⁸ Hus, Jeroným Pražský, Jakoubek ze Stříbra i další příslušníci husitské komunity tu fakticky vystupují v úloze srovnatelné s biblickými proroky, apoštoly, Kristovými učedníky i raně křesťanskými martyry, jejich poslání i činy mají mesianistický ráz.³⁹ Obnovení eucharistie sub utraque specie lze pak chápat jako čin blížící se svým významem nejdůležitějším milníkům biblické historie.⁴⁰

Tento poznatek, vycházející z charakteru středověkého analogického myšlení, sice není originální, avšak jeho zasazení do širších souvislostí umožňuje dosavadní interpretace ještě zpřesnit. Mistr Vavřinec, zastávající v podstatě názory Jakoubka ze Stříbra, vnímal obnovení laického kalicha jako Kristův příkaz (prac-

37 O tom Petr ČORNEJ, *Vavřincova vylidněná Praha*, ČL 52, 2004, s. 301–302; IDEM, *Zrození husitského mýtu: problém optiky*, in: Milan Řepa (ed.), 19. století v nás. Modely, instituce a reprezentace, které přetrvaly (Moderní dějiny – Supplementum 1), Praha 2008, zvláště s. 86–87.

38 FRB V, s. 329–330; *Cronica causam sacerdotum Thaboriensium*, s. 477–478.

39 Ibidem, s. 476–477 (chvála Husa a Jeronýma i vyzdvižení úlohy husitských kazatelů při nápravě církve a šíření závazného výkladu božího zákona); FRB V, s. 330–344 (Hus a Jeroným), 353, 355, 385, 386 (umučení kněží Jan Chodek, arnoštovický farář Václav, chelčický farář Vojtěch) i jiná místa.

40 Reflexi tohoto přesvědčení v husitském výtvarném umění citlivě analyzovala Milada STUDNÍČKOVÁ, *Jan Hus jako světlo prvého dne. K ikonografii Martinické bible*, in: Zdeněk Víšek – Blanka Hrabánková (edd.), Česká husitská reformace (Slánské rozhovory 2010), Slaný 2011, s. 32–38; EADEM, Středověká vyobrazení Jana Husa – teologické interpretace historických událostí, AUC – HUCP 53/1, 2013, s. 79–92, zvláště s. 80–82.

ceptum Christi), a tudíž jako krok nezbytný ke spáse a nanejvýš potřebný v situaci, kdy se lidstvo i církev ocitly v závěrečném věku svých dějin. Právě husité rozpoznali naléhavost chvíle a zahájili rozhodující zápas s Antikristem, personifikací starého a zkaženého pozemského světa.⁴¹ Po Antikristově porážce pak mělo nastat krátké, jen několik týdnů trvající zklidnění, sedmý věk, předcházející Poslednímu soudu. Tento eschatologický, přesněji řečeno apokalyptický koncept v zásadě vyznával i Mikuláš z Pelhřimova. Mikuláš ovšem historické poslání na strastné pouti za spásou přisuzoval tábořské obci, s níž sdílel „chiliastickou“ představu o druhém, bytí tajném příchodu Kristově, který přispěje k nastolení sedmého, harmonického věku. Tuto tezi, Jakoubek (a ve shodě s ním nepochybně také Vavřínek) odmítal s odůvodněním, že Pán a hlava skutečné křesťanské církve, přijde pouze jednou, až v samotném dějinném finále, jehož čas neznáme.⁴²

Ohlas těchto teologicko – filozofických konceptů, příznačných pro revoluční éru, se do jiných husitských kronik výrazněji nepromítl. Jak Starý kolegiát, tak nejstarší vrstva Starých letopisů, ale též katolík Bartošek i další autoři zahajují své vyprávění novoměstskou defenestrací (30. července 1419), již česká společnost ve své většině pokládala za počátek revoluce,⁴³ v dobovém lexiku patnáct let trvající *búře a války*.⁴⁴

Sílu dějinných představ frekventovaných v předvečer a v průběhu revolučních událostí dokládají ještě po sto letech spisy Bohuslava Bilejovského a Marti-

41 K Jakoubkovu argumentu, že přijímání z kalicha je posilou Kristových rytířů v boji s Antikristem, blíže Dušan COUFAL, *Polemika o kalich mezi teologií a politikou 1414–1431. Předpoklady basilejské disputace o prvním z pražských artikulů*, Praha 2012, s. 36.

42 Podrobně tyto názory rozebrala Pavlína CERMANOVÁ, *Čechy na konci věků. Apokalyptické myšlení a vize husitské doby*, Praha 2013, s. 129–141, 169–184. Zde i důležitý poznatek, že v Jakoubkově i Mikulášově chápání splýval vjedno pátý a šestý věk církevních dějin (v pátém věku působí Antikristovi předchůdci, v šestém pak pozemský svět ovládne samotný Antikrist).

43 Viz FRB VII, s. 25; *Staré letopisy české (Texty nejstarší vrstvy)*, s. 16, 17, 62, 80, 104, 130; *Kronika Bartoška z Drahonice*, in: FRB V, s. 591. K tomu Petr ČORNEJ, *Velké dějiny země Koruny české V. 1402–1437*, Praha – Litomyšl 2010², s. 361.

44 Viz Petr ČORNEJ, *Vzbúrenie, búře, búřka a husitská revoluce*, in: Pavlína Rychterová – Pavel Soukup (edd.). *Heresis seminararia. Pojmy a koncepty v bádání o husitství*, Praha 2013, s. 111–137.

na Kuthena. Oba utrakvističtí kronikáři symptomaticky přešli jednotlivé historické mezníky (obnova laického kalicha, 6. červenec 1415, 30. červenec 1419) i husitský mesianismus. Význam jeho české, tj. národní komponenty, patrné rovněž v díle Vavřincově i Mikulášově, přitom ještě umocnili.

Kuthen se ve své kronice rázně ohradil proti tupení českého národa a jeho minulosti zahraničními autory, pevně rozhodnut přivést „*utrhače dobré pověsti naši k zahanbení [...]*“⁴⁵ I proto začlenil fiktivní portréty Jana Husa, Jeronýma Pražského a Jana Žižky do ilustrované galerie českých panovníků (kromě tří husitských velikánů se této cti dostalo – zde asi potěším feministky – jen bájně Vlastě)⁴⁶ a dále zdůrazněním husitské, eo ipso české priority při reformním úsilí o nápravu křesťanstva. Jeho osten tu nepokrytě mířil proti Němcům, kteří „*se byli v zemi velmi rozmohli, národ český z strany víry i jinak rozličně utiskali, majíce císaře a všechny téměř potentáty a knížata křesťanská podlé sebe, a to vše z ponuknutí kněžského [...]*“. Ale „*Bůh všemohůcí, jenž vždycky skrze mdlé a sprostné proti silným a zchytralým pravdy své hájiti ráčí, národu českému pomoc svou dal a nepřátely jich, cizí i domácí (ač mocné), mnohými porážkami skrotil tak, že čemuž se prvé najvíc protivili, k tomu přivoliti i to zchváliti a jim za pravdu dáti museli [...]*“⁴⁷ Luterskou reformaci tedy autor jednoznačně chápal jako dějinnou satisfakci, již se Čechům po dlouhých desetiletích dostalo.

I v Kuthenově víceméně letopisné kompilaci jsou jasně patrné stěžejní dějinné milníky. Mám na mysli rok 1400, kdy podle něj začal Hus kázat v Betlémě,⁴⁸

45 M. KUTHEN, *Kronika*, fol. A3b.

46 Pro obchodnický přístup je příznačné, že v podstatně změněné latinské verzi knihy, určené především zahraničnímu publiku a vytištěné roku 1540 pod názvem *Catalogus ducum regumque Bohemorum* v pražské oficíně Jana Hada, zobrazení husitských osobností absentují. Obsah díla podrobně eviduje *Rukověť humanistického básnictví v Čechách a na Moravě 3. K – M*. Založili Antonín Truhlář a Karel Hrdina. Pokračovali Josef Hejnic a Jan Martínek, Praha 1969, s. 1118.

47 M. KUTHEN, *Kronika*, fol. N2b–N2c.

48 „Léta Páně M^oCCCC. Mistr Jan Hus, muž obcování chvalitebného a pravdy Kristovy věrný vyznavač, počal v Betlémě kázati. A tak obecně o něm jse praví, že dokudž jest kázal na pány, na rytířstvo i na jiné lidi světské, je z hříchův trestaje, dotud ho všichni chválili, ale jakž neřádv kněžských a stavův duchovních pravdou dotekl, tak hned papežem od roty světské jest osočen.“ Ibidem, fol. M2b. Kuthen zde však toliko parafrázuje pasáž *Starých letopisů českých*, obsaženou např. v textu F (Moravský zemský archiv Brno, sign. G10/432), pag. 163–164.

rok 1414, kdy „mistr Jacobellus“ zavedl přijímání těla a krve Páně pod obojí způsobou⁴⁹ a zvláště rok 1419, náležitě graficky zvýrazněný Žižkovým medailonem.⁵⁰ Autorova úcta ke kompakcátům, v nichž spatřoval základní princip náboženského i politického uspořádání Českého království⁵¹ nalezla pak výraz v pozoruhodném momentu státoprávní povahy. Zikmund je pro Kuthena českým králem již od července 1420 (k tomuto datu je zařazen i panovníkův portrét),⁵² nikoliv až od srpna 1436, neboť jihlavské dohody, uzavírající husitskou revoluci, zmlčeně uznaly platnost Lucemburkovy korunovace uskutečněné pod ochranou křižáckých zbraní. Ve výčtu zásadních událostí nemůže Kuthen pominout kutnohorský náboženský mír, který v březnu 1485 znamenal plné uznání kompakcát českými katolíky.⁵³

Bílejevského Kronika česká představuje případ *sui generis*. Její autor, významný kališnický kněz, pojal svůj spis jako historicky založenou obhajobu utrakvismu a zároveň jako polemiku s katolíky, s táborskou konfesí, v níž oprávněně shledával základ radikální varianty utrakvismu, i s jednotou bratrskou.⁵⁴ Tomu odpovídá rozdělení díla do tří knih, z nichž historiografický charakter mají první dvě, zatímco poslední náleží z žánrového hlediska mezi náboženské traktáty. Výstavbou textu i způsobem argumentace připomíná Bílejevský takzvaného Dalimila. Prezentovala-li Dalimilova kronika historicky zdůvodněný politický program české šlechty, pak se Bílejevský snažil doložit na českém území dějinný primát utrakvismu v porovnání s ritem katolické církve a zároveň jeho nepřerušenu existenci již od roku 844 (podle autora od časů Cyrila a Metoděje) až do

49 Ibidem, fol. M4a.

50 Ibidem, fol. N1b.

51 Ibidem, fol. P2b, P3b.

52 Ibidem, fol. N3b.

53 Ibidem, fol. S3a.

54 O Bílejevském psali naposledy Ota HALAMA, *Kněz Bohuslav Bílejevský a jeho Česká kronika*, in: Bohuslava Bílejevského Kronika česká, s. 8–26; Zdeněk V. DAVID, *Nalezení střední cesty. Liberální výzva utrakvistů Římu a Lutherovi*, Praha 2012, s. 155–203. Ze starších badatelů smysl Bílejevského textu plně nepochopil Josef Vítězslav ŠIMÁK, *Dva příspěvky k dějinám českého dějepisceví. I. Bohuslava Bílejevského Kronika česká*, ČČH 38, 1932, s. 92–102. Adekvátněji si počínal Kamil KROFTA, *Listy z náboženských dějin českých*, Praha 1936, s. 288–301.

vystoupení Jana Husa a Jakoubka ze Stříbra.⁵⁵ Oba mistři uhájili a prosadili dávno utrakvistickou praxi v zápase s nevěrným kněžstvem, vydatně podporovaným Němci, kteří se za vlády Karla IV. (utrakvistický kněz neváhá užít běžnou formulaci) „v Čechách náramně rozmohli [...]“⁵⁶ Ve prospěch této, z našeho pohledu absurdní teze, mluvila každá významnější dějinná událost, již autor ve svém díle uvedl. Jednotlivé zprávy jsou tak (obdobně jako u Dalimila jednotlivé kapitoly, respektive tematické celky)⁵⁷ nositeli dílčích významů, které v souhrnu ústí v celkový význam, tj. v jednoznačné tvrzení o totožnosti utrakvismu s původním křesťanstvím i katolickým náboženstvím: „[...] *my Čechové pod obojí jsme praví římané.*“⁵⁸ Katolická strana, jež se na českém zemském sněmu roku 1531 domáhala navrácení části kostelů a církevních fundací, tak pro svůj požadavek postrádá, alespoň podle Bílejovského, jakékoliv právní i historické argumenty. Jak vidno, i když se autor dovolával husitské devízy „Pravda přemáhá vsudy“,⁵⁹ nakládal se svými bohatými prameny (Vavřinec z Březové, Staré letopisy, Kronika velmi pěkná o Janu Žižkovi, Veršované letopisy, Mikuláš z Pelhřimova, Martin Lupáč, Silviova *Historia Bohemica*), včetně ústní tradice,⁶⁰ nanejvyšší účelově.

Bílejovského mytizace revolučního husitství a mesianistický patos, zvláště patrný v adoraci přijímání sub utraque specie jako nezbytné podmínky spasení,⁶¹ emocionalitou předčí i Kuthena, ba dokonce samozného Vavřince z Březové:

55 *Bobuslava Bílejovského Kronika česká*, s. 32–37. Autor Husa prohlašuje za „kněze počestného“, „kazatele mocného“ a „mučedníka svatého“ a právě proto s využitím jeho autority kritizuje remanenční stanovisko a redukcí svátostí v případě jednoty bratrské a v dalších radikálně reformačních směrech: „A ač sou jej vglefistů nazývali, on však o svátostech Božích nic lehkého nemluvil, ale věrně napomínal, aby je poctivě přijímali a nábožně jich požívali. Než proti kněžskému neřádu, krve křesťanské vylévání, lakomství, svatokupecství, obzterství, smilstvu, pyše, neposluhování svátostmi a tak zahálení jich tuze dorážel. Ihned také Pán Buoh milostivý zbudil mistra Jakúbka, kněze a muže přímého, ač u protivných potupného.“ *Ibidem*, s. 36–37.

56 *Ibidem*, s. 36.

57 Radko ŠTĀSTNÝ, *Tajemství jména Dalimil*, Praha 1991, s. 41–95.

58 *Bobuslava Bílejovského Kronika česká*, s. 46.

59 *Ibidem*, s. 51.

60 Viz například (z dobových pramenů neznámá) podání o husitských „poutích“ na vrch Bradlo u Kamenice nad Lipou a k sv. Markétě u Horní Cerekve. *Ibidem*, s. 36.

61 *Ibidem*, s. 30, 36, 39, 41.

„Nebo sám Buo h mocný pro pravdu svú bojoval, jako někdy za syny Izrahelské, dávaje na ně hruozu s nebe, že prve než české vojsko, malé Boží stádečko opatřili, až [rozumí se Němci – P. Č.] kakajíc za nohavice, strachem běželi.“⁶²

Bílejevský a Kuthen náleželi k tradičnímu kališnickému směru, který i po nástupu luterství, oživení radikálního utrakvismu a nové profilaci jednoty bratrské lpěl na dikci kompaktát i na charakteristických znacích utrakvismu (česká mše, dětské přijímání, český chrámový zpěv) a současně zavrhoval jiné typicky reformační principy, zvláště učení o remanenci a drastickou redukci svátostí na křest a eucharistii. Pocit ohrožení zásad, na jejichž základě hlavní husitský proud pod Rokycanovým vedením s vypětím všech sil obtížně sjednotil rozličné utrakvistické proudy a jejichž životnost uhájil proti katolickému tlaku, obracel znak obou autorů do nedávné minulosti. Odtud plynul jejich historismus, podtrhující návaznost na ideový odkaz emblematických postav husitského hnutí (Hus, Jeroným, Žižka, Poděbrad, Rokycana) i chápání dějin, v nichž přijímání sub utraque specie patří místo zcela jedinečné. Shodné myšlenkové ukotvení s Vavřincem z Březové, byť poněkud oslabené v eschatologické naléhavosti, poskytuje důkaz, že se kališníci tradicionalisté 16. století považovali za přímé pokračovatele nejsilnějšího husitského směru a vědomí souvislosti s revoluční i poděbradskou fází husitství tvořilo pevnou součást jejich hodnotového světa.⁶³

S husitstvím jako živou složkou náboženského a politického myšlení české společnosti se přirozeně musel vyrovnat též Václav Hájek.⁶⁴ Konvertita, který

62 Ibidem, s. 38.

63 U Kuthena figuruje Jiří Poděbradský symptomaticky jako „stálý milovník kalichu Páně.“ Viz M. KUTHEN, *Kronika*, fol. R3a.

64 Z novější vědecké literatury, která změnila dlouho přetrvávající hyperkritický pohled na Hájka a jeho monumentální dílo viz především Jaroslav KOLÁR, *K podobám epičnosti v Hájkově kronice*, in: Literárněvědné studie. Profesoru Josefu Hrabákovi k šedesátinám, Brno 1972, zvláště s. 66–70; IDEM, *Hájkova kronika a česká kultura*, in: Václav Hájek z Libočan. Kronika česká. Výbor historického čtení, Jaroslav Kolár (ed.), Praha 1981, s. 7–24; Milan KOPECKÝ, *Pokrokové tendence v české literatuře od konce husitství do Bílé hory*, Brno 1979, s. 55–57; Jiří PEŠEK – Bohdan ZILYNSKYJ, *Vztah k městům a problematika pražských dějin doby jagellonské v Kronice české Václava Hájka z Libočan*, PSH 16, 1983, zvláště s. 64–65; Petr ČORNEJ, *Tajemství českých kronik. Cesty ke kořenům husitské tradice*, Praha 1987, s. 68–69; Zdeněk BENEŠ, *Historický text a historická skutečnost. Studie o principech českého humanistického dějepiscetví*, Praha 1993, s. 66–76; IDEM, *Hájkova Kronika česká a české historické myšlení*, *Studia Comeniana et historica* 29/62, 1999, s. 46–60; IDEM, *Čist Hájka*, in: Literární

v reakci na radikalizaci utrakvismu přestoupil po roce 1521 od kališnictví ke katolicismu, uchovav si kněžské důstojenství, nahlížel zrod husitství a jeho stěžejní zásady nanejvýš kriticky.⁶⁵ Bodem dějinného obratu je v jeho pojetí rok 1400, kdy byl Václav IV. zbaven římského královského důstojenství a kdy se z Anglie vrátil Jeroným Pražský, nadšený pro Wyclifovo učení, jež se však (alespoň podle autora) nesetkalo zprvu v Praze s větším ohlasem.⁶⁶ Jeho rozšíření v Čechách, tvrdí Hájek, mají na svědomí cizinci, konkrétně angličtí studenti.⁶⁷ Ani přijímání pod obojí není žádným českým objevem, nýbrž dílem Němců, „dětinského mistra“ Petra z Drážďan a mistra Jakobella, rodem nikoliv se Stříbra (de Misa), ale z Míšně. Přidáním jediné litery se tak z druhého zakladatele husitství stal rodilý Němec (Jakobellus Misnensis).⁶⁸ I proto Hus, kněz „nábožný a pokorné postavy“,⁶⁹ leč svedený cizími příklady, v kostnickém vězení nad zprávou o zavedení laického kalicha nejásá a naopak si stýská: „Již tomu rozumím, že taková jich všetečnost mne o mé hrdlo připraví.“⁷⁰ Prostě hlavní husitský princip, přijímání sub utraque specie, nevnímá Hájek jako návrat na závaznou cestu spásy, ale vidí v něm cizáckou herezi, která narušila odvěkou pravověrnost českého národa.

To však v žádném případě neznamená, že by husitství jako dějinný fenomén kategoricky odsuzoval. Ani nemohl. Jeho *Kronika česká*, promlouvající k celé-

mystifikace, etnické mýty a jejich úloha pro formování národního vědomí. Sborník příspěvků z mezinárodní konference konané ve dnech 20. – 21. 10. 2001 (Studie Slováckého muzea 6), Uherské Hradiště 2001, s. 79 – 83; Jiří PEŠEK, *Václav Hájek z Libočan – vypravěč mýtů i dějin*, in: Duchem, ne mečem. Fakta, úvahy, souvislosti, Zdeněk Beneš (ed.), Praha 2003, s. 100–110; J. LINKA, *Kronika česká jako obhajoba* řádu, s. 1383–1401.

65 Rozbor Hájkova pojetí husitství podal v sérii studií Jan PODLEŠÁK, *Husitská kronika Vavřínce z Březové jako pramen ke Kronice české Václava Hájka z Libočan*, JSH 43, 1974, s. 80–89; *Hájkovy prameny k dějinám husitství*, JSH 48, 1979, s. 224–240; *Jan Hus a Jeroným Pražský v Kronice české Václava Hájka z Libočan*, Zlatá stezka 12–13, 2005 – 2006, s. 299–305. V dalším textu shrnuji poznatky své studie *Hájkův obraz husitské epochy*, in: Na okraj Kroniky české, Jan Linka (ed.), Praha 2015 (= Studia Hageciana I.), s. 83–109.

66 V. HÁJEK Z LIBOČAN, *Kronika česká*, fol. 360v–361r.

67 Ibidem, fol. 363r.

68 Ibidem, fol. 370v–371v.

69 Ibidem, fol. 363v.

70 Ibidem, fol. 371r.

mu českému národu bez ohledu na náboženské rozdělení,⁷¹ je rozhodnou obhajobou *řádu*, tj. politického a náboženského systému českého stavovského (tedy porevolučního) státu i zásad, na nichž spočívá, včetně kompaktát. Ta v Hájkově pojetí, stejně jako v případě Martina Kuthena a Bohuslava Bílejovského, mají trvalou platnost.⁷² Zjištěný společný jmenovatel není náhodný, neboť odráží přesvědčení všech tří autorů, že právě kompaktáta, chápaná v širším slova smyslu (komplex jihlavských úmluv vyhlášených v létě 1436), pojala husity v opětovnou jednotu s obecnou církví. A právě jednotu obecné církve, ohrožovaná dědicí tábořského radikalismu, církví bratrskou a luterány, jimž na kompaktátech nezáleželo, byla pro ně centrální hodnotou, kterou považovali za nezbytné hájit. Mimo rámec obecné církve nelze totiž, jak tvrdil už sv. Augustin, dosáhnout spasení.⁷³ Jednota obecné církve se v tomto pojetí jeví jako záruka stability českého státu i celého křesťanstva.⁷⁴ Bez ohledu na rozmanité aktualizace, jež v textech Bohuslava Bílejovského, Martina Kuthena a Václava Hájka nacházíme, reflektují jejich kroniky, vzdor letným i očividným dotykům s renesancí a humanismem,⁷⁵ obavy ze zhroutení tradičního středověkého universalismu, jenž se zvolna rozpadal pod prvními náporů nové doby.⁷⁶

To byl také důvod, proč se ani jeden ze tří autorů nedržel Žídkova kréda a proč všichni své interpretace předkládali jako nespornou pravdu, byť se často

71 Autor se záměrně obracel ke katolíkům, kališníkům i luteránům, byť věděl, že se vzdor veškerému úsilí nemůže všem „zachovati“ a že nemůže počítat s obecně kladným přijetím své knihy. Viz V. HÁJEK Z LIBOČAN, *Kronika česká*, fol. IIIv.

72 Hájek explicitně říká, že kompaktáta v platnosti „zůstávají až do tohoto času“ a dokonce pomijí fakt, že je papež Pius II. prohlásil za zrušená. Ibidem, fol. 407v, 438r–v. Analýzu Hájkovu pojetí řádu podal J. LINKA *Kronika česká jako obhajoba řádu*, s. 1386–1390.

73 Ke složité otázce, do jaké míry měla kališnická církev již reformační charakter, se v pozoruhodné úvaze vyslovil Pavel SOUKUP, *Kauza reformace. Husitství v konkurenci reformních projektů*, in: Heresis seminaria, s. 171–217.

74 *Jednotou* jako teologicko-filozofickým a hodnotovým principem v křesťanském myšlení pozdního středověku a renesančního humanismu se zabýval například Pavel FLOSS, *Mikuláš Kusaňský*, in: Vilém Herold – Ivan Müller – Aleš Havlíček (edd.), *Politické myšlení pozdního středověku a reformace*, Praha 2011 (= Dějiny politického myšlení II/2), zvláště s. 388–389.

75 Zdeněk BENEŠ, *Constanti umanistiche della storiografia ceca del XVI e XVII secolo*, in: Sante Gracioti (ed.), *Italia e Boemia nella cornice del rinascimento Europeo*, Firenze 1999, s. 353–362.

76 Více o tom P. ČORNEJ, *Hájkův obraz*.

ocitali ve fikčním světě. Příčiny tohoto posunu tkvěly ve způsobu jejich práce. Ačkoliv zejména Bílejovský s Hájkem vycházeli z relativně solidní základny a znali většinu textů českého dějepiscetví 15. století, nespokojili se s pouhou kompilací. Při srovnání s historiografií husitské doby nás udeří do očí především tendence k *personalizaci* (a někdy i *personifikaci*) historických jevů, představující rozhodné vykročení směrem k *beletrizaci* látky.⁷⁷ Zvláště král Václav IV., Hus, Žižka, Jiří z Poděbrad a Jan Rokycana se u Hájka (a místy též u Kuthena)⁷⁸ mění ve výrazné literární hrdiny či typy, bez nadsázky opravdové tvůrce dějin a současně reprezentanty hlavních dějinných sil. Z autorského hlediska však plní i další roli. Kronikáři prostřednictvím jejich barvitých osudů přibližují publiku, nejednou v čtenářsky vděčných monozích a dialozích, podstatu pojednávaných problémů.⁷⁹ Vyprávění tak získává patřičné napětí a spád, umocněné i dalšími dynamickými momenty, například pojetím husitství jako vyhraněného česko – německého střetu. Tento pohled plně korespondoval s vyostřenou protiněmeckou

77 K procesu beletrizace viz Milan KOPECKÝ, *Poznámky k vývoji české historické beletrie předobrozené*, SPFFBU D14, 1967, s. 49–66; Jaroslav KOLÁR, *K typologii české historické prózy z období humanismu*, FHB 11, 1987, s. 345–364 (přetištěno v souboru autorových statí *Návraty bez konce. Studie k starší české literatuře*, Brno 1999, s. 195–207). Kolár tu upozornil, že výrazný náběh k beletrizaci představuje i Kronika velmi pěkná o Janu Žižkovi (na jejíž vydání mimo jiné pomýšlel či je dokonce uskutečnil Kuthen), kterou řadí mezi zábavná literární díla. Kritické vydání tohoto krátkého dílka in: *Staročeské vojenské řády*, (ed.) František Svejkovský, Praha 1952, s. 28–35; *Výbor z české literatury doby husitské II*, Bohuslav Havránek – Josef Hrabák – Jiří Daňhelka a spolupracovníci (edd.), Praha 1964, s. 368–376; *Kronika velmi pěkná o Janovi Žižkovi, čeledínu krále Václava*, Jaroslav Šůla (ed.), Hradec Králové 1979.

78 Sem patří i známý smyšlený dialog mezi Václavem IV. a Žižkou, tvořící předeheru novoměstské defenestrace, tedy zlomového dějinného mezníku. Viz KUTHEN, *Kronika*, fol. N2a.

79 Pro srovnání uvádím, že u Starého kolegiáta, ve dvou nejstarších vrstvách Starých letopisů i u jiných autorů figurují historické osoby jako účastníci zaznamenaných událostí (pouze literárně zdatný Vavřinec z Březové pojal nejvýraznější a nejfrekventovanější postavy cíleně – Zikmunda Lucemburského jako zosobnění antikristovského zla, Žižku a husitské mučedníky jako obránce božího zákona). Personalistické chápání bylo v 15. století běžné v dílech zahraničních autorů píšících o husitství (nejen u Eney Silvia Piccolominiho), kteří do situace v českých zemích hlouběji neviděli a probíhající procesy personalizovali ve snaze je vysvětlit i přiblížit čtenáři (takovou praxi mimo jiné preferuje též současná žurnalistika a publicistika). V Čechách se tento přístup ve vztahu k husitství prosadil až v generaci, která revoluční a „poděbradskou“ fázi husitství neznala z osobní zkušenosti. Blíže Petr ČORNEJ, *Vavřincova vyliďněná Praha*, s. 293–323; IDEM, *Hájkův obraz*, s. 107–109.

notou, zřetelnou i v řadě textů Starých letopisů pocházejících z počátku 16. století. I když antiněmecký tón nechyběl ani v kronikách husitského období, s postupujícím časem zjevně nabýval na síle.⁸⁰ K beletristickým prostředkům samozřejmě patří i exaltované, subjektivně vypjaté komentáře, prostupující celým Bílejevskému spisem. K těmto charakteristickým rysům musíme ještě připočítat přítomnost (dnes již nesnadno rozpoznatelných) autentických vzpomínek, které se podivuhodně prolínají se střípky historické paměti i rozmanitými smyšlenkami.⁸¹ Tato praxe, organicky vyrůstající ze středověkého kulturního podloží, byla pro kronikáře druhé čtvrtiny 16. věku typická a prosazovala se i v jiných literárních žánrech, například v cestopisu.⁸²

Otevřenou, byť notně spekulativní otázkou zůstává, nakolik si autoři tento přesah do fikčního světa uvědomovali a zda tvořil programovou součást jejich vypravěčského záměru, neřku-li manipulativních technik. V každém případě jim velice záleželo, aby čtenáři pokládali jejich texty za historicky spolehlivé, neboť dějiny byly jedním z nejdůležitějších legitimizačních nástrojů. Ve snaze dodat vlastním výkladům na věrohodnosti, zařadil Bílejevský manifestačně na titulní list své publikace husitskou devízu *Veritas vincit*, příznačně umístěnou pod vyobrazení kalicha s hostií, symbolizující závazné chápání božího zákona jako nejvyšší, absolutní pravdy.⁸³ Kuthen zase upozorňoval, že jeho práce spočívá „ne na básnivých rozprávkách, ale na samé pravdě“,⁸⁴ a Hájek dokonce neváhal při-

80 Petr ČORNEJ, *Cizí, cizozemec a Němec*, in: Bronislav Chocholáč – Libor Jan – Tomáš Knoz (edd.), *Nový Mars Moravicus aneb Sborník příspěvků, jež věnovali prof. dr. Josefu Váلكovi jeho žáci a přátelé k sedmdesátinám*, Brno 1999, s. 97–109. Přetištěno v zprášené podobě v souboru autorových statí *Světla a stíny husitství (Události – osobnosti – texty – tradice). Výbor z úvah a studií*, Praha 2011, s. 253–264.

81 Blíže k problému Petr ČORNEJ, *Kam sahá paměť („Zrádce“ Čapek a svědectví Bohuslava Bílejevského)*, TA 16, 2014, s. 7–28; IDEM, *Hájkův obraz*, zvláště s. 99–100.

82 Rámcově Eduard PETRŮ, *Vzrušující skutečnost. Fakta a fantazie ve středověké a humanistické literatuře*, Ostrava 1984.

83 B. BÍLEJOVSKÝ, *Kronika česká*, fol. a1a. Pro inspiraci nemusel chodit daleko. Velký kalich i s husitskou devízou se skvěl v průčelí Týnského chrámu a je více než pravděpodobné, že symbolem kalicha byly označeny též četné další kališnické kostely. Viz Milena BARTLOVÁ, *Chrám Matky Boží před Týnem v 15. století*, Marginalia Historica 4, 2001, s. 111–136, zvláště s. 124–125.

84 M. KUTHEN, *Kronika*, fol. A4a. O něco dříve (fol. A3a) pak praví: „A jakož do pokladnice žádná mince falešná a neuzitečná se neodkládá, tak v kroniku nic nepravého, nic básnivého

rovnat své dílo k Písmu svatému.⁸⁵ Mým cílem pak bylo ukázat, že kroniky mohou sloužit jako jedinečný pramen k poznání dějin myšlení a dobové mentality. Zda se mi to povedlo, nebo jsem nabídl pouhé „básně“, necht' posoudí čtenáři.⁸⁶

a daremního psátí se nemá, než toliko to, z čehož by v věcech případných naučení neb výstra-
ha vzítí se mohla.“

- 85 „Pisma svatá, když sem s pilností čta ohledoval i rozvažoval, tak jakž úřadu mému náleželo, nic jiného spatřiti sem nemohl, než že ty všechny věci, kteréž sú napsány v Zákoně starém, nic jiného nejsou než kroniky, kteréž předkem od Mojžíše vnuknutím božským sepsány sú, potom i od jiných pro vzdělání lidí budoucích [...] Zákon pak nový, kterýž také nic jiného není než kronika složená z slov a řečí i také skutkuov Pána našeho Ježíše Krista a v pravdě od evangelistuov svatých bez omylu (nám pro správu obcování našeho) zůstavená [...]“ Hájek sám pak psal šest let „věci pravé vyhledávaje a jako jádro vybíraje a plevy neužitečné a básnivé i nepravé věci jako řepíky a kopřivy z zahrady ven vymítaje, tak aby každý čta to, což pravého jest, tím se spraviti mohl, ne tak jako někteří, přiběhše vnaáhle a nepřehlídše pravých kronik, na zlehčení a potupu tohoto slavného národa českého psali [...]“ Přesto zůstal ohledně přijetí svého díla povinně skeptický: „A tak poněvadž netoliko evangelistuom svatým, ale i samému Pánu Bohu, svému Spasiteli (kterýž všechny věci dobře učinil), taková rúhači neodpouštějí, nadto mnohem více mně při tomto spisování rozličné budú nápravy činiti mnozí, a zvláště závistiví a posměvači.“ V. HÁJEK Z LIBOČAN, *Kronika česká*, fol. IIIIr, IIIIv–IIIIbis^r. Viz k tomu i postřehy, které publikoval J. LINKA, *Kronika česká jako obhajoba řádu*, s. 1385–1386.

- 86 Příspěvek vznikl v rámci projektu GA ČR P405/12/4148 *Kulturní kódy a jejich proměny v husitském období*.

Political and religious updating of Hussitism in the Bohemian chronicles at the turn of Middle Ages and the Modern Period

The study compares the views of the revolutionary Hussite period (defined as 1402–1471) in the chronicles written by the direct actors of the events (primarily university master Vavřinec of Březová and senior of the Táborite church Nicholas of Pelhřimov, but also others) with the image of this epoch in the chronicles created and issued in print in the second quarter of the 16th century (*Kronika o založení země české a prvních obyvatelích jejích* [Chronicle of the Foundation of the Czech lands and their first inhabitants] by Martin Kuthen, *Kronika česká* [The Bohemian Chronicle] by Bohuslav Bílejovský and the homonymous work by Václav Hájek of Libočany). Already the selection of the language is characteristic. Whereas the majority of chroniclers' texts from the Hussite Period are written in Latin with the clear aim to convince the educated domestic and foreign publics of the seriousness of the Hussite programme, the appearance of Czech in the printed chronicles reflects its new role as the official language and the effort to present to the ethnically Czech readers a continuous announcement of Bohemian history from the beginnings to the present and fill in a perceived gap in the book market. The relatively high number of copies also reflected that, in the case of Kuthen's work 600 copies, Hájek's chronicle then perhaps reached as many as 1000 exemplars. An indisputable role was also played here by the reaction to the description of the Bohemian past in the texts of foreign authors, particularly Enea Silvio Piccolomini, whose *Historia Bohemica*, issued in 1510 in a modified Czech translation in print, did not suit the Calixtine-oriented majority of the population with its uncompromisingly critical opinion on Hussitism.

In the case of the Utraquistically-thinking chroniclers of the first half of the 16th century, there is no fundamental difference in the opinion of the historical role of Hussitism in comparison with the conception of the Hussite authors. Kuthen and Bílejovský, just like Vavřinec and Nicholas of Pelhřimov, saw in Hussitism a pivotal historical milestone, by which Christianity returned to the binding path, which is the only one that guarantees redemption. The distinct

displays of Bohemian messianism and manifested national feeling, clearly stronger with the chroniclers of the 16th century, are also related to that. If we leave out *The Hussite Chronicle* by the literarily talented Vavřinec of Březová, the works by the authors, who did not personally experience the already peak phase of Hussitism, show a more distinct tendency to fictionalize the historical events, conditioned also by the transformation of the public and the readers' taste. Even the Catholic Hájek respected the interests of the Calixtine majority, he turned to all of the population of the Kingdom of Bohemia regardless of their confessional differences and recognized the political and religious results of Hussitism, confirmed in the summer of 1436 by the so-called Compactates. He defended their permanent validity, even with respect to the need to maintain the domestic political stability. The Calixtines Kuthen and Bílejovský and the Catholic Hájek agreed on the high assessment of the historical significance of the Compactates also for another reason. The Compactates conceived the Hussites in unity with the general church, threatened by the rise of the Lutheran reformation, the radicalization of Utraquism and the growing popularity of the Brethren Church. The image of the Hussite epoch in the historiographic texts of the 16th century therefore must be perceived as the author's intent, through which the chroniclers often addressed current religious and political events.